

Anamarija Lukić⁸⁸
Ivana Jurčević⁸⁹

HRVATSKI LIST: LOKALNO GLASILO KAO KLJUČ POLITIČKE MOĆI

Pregledni rad
<https://doi.org/10.59014/RFFJ4054>

Sažetak

Rad istražuje ulogu koju su novine Hrvatski list odigrale tijekom 1927. te 1928. godine na osječkoj političkoj sceni. Hrvatski list, lokalni politički organ stranke Hrvatska zajednica, do 1927. godine razvio se u daleko najčitaniji osječki informativni list. U isto je vrijeme bio glavni kanal putem kojega je osječka Hrvatska zajednica držala na okupu svoje birače i uvelike pomagala da ova stranka zadrži vodstvo u politički heterogenoj gradskoj samoupravi. Politička moć Hrvatskog lista najviše se pokazala tijekom 1927. i 1928. godine. Tada je središnja vlast, prema političkom predznaku glavni oponent Hrvatske zajednice, nedemokratskim potezom ukinula osječku gradsku samoupravu te na čelo grada postavila namjesnika, osobu iz svojih redova. Cilj ovoga poteza bio je upravljanje novcem osječkih poreznih obveznika. Gradski je namjesnik, uz podršku iz Beograda, osječke gradske prihode silom htio usmjeriti prema plaćanju izrazito nepovoljnoga kredita. Uvjeta toga kredita nastojao je što više držati u tajnosti jer nije imao drugu svrhu osim isisavanja gradskoga novca. Kako su informacije o dogovaranju kredita ipak procurile, svrgnuti gradonačelnik i njegovi stranački kolege plasirali su ih u javnost preko Hrvatskog lista i uporno nastojali uzbuniti osječko stanovništvo. Na taj su način provodili pritisak na namjesnika i pregovore o kreditu što je rezultiralo njegovim povlačenjem. Tako je Osijek izbjegao veliku materijalnu štetu, a prohrvatske političke snage uspješno su se afirmirale.

Glavninu gradiva ovoga istraživanja čine Hrvatski list te arhivski izvori koji potječu iz fonda Gradskog poglavarstva, ali i osobnoga fonda bivšega gradonačelnika (V. Hengl), koji su analizirani i uspoređeni. Rad je koncipiran tako da prvenstveno prati seriju novinskih tekstova o vladavini namjesnika u osječkom samoupravnom interregnumu. Tako pruža predodžbu što je osječki porezni obveznik mogao doznati iz Hrvatskog lista o tome kako se troši njegov novac i koja politička opcija stoji iza toga.

Ključne riječi: Hrvatski list, Osijek, 1920-e, politički pritisak, gradski kredit

88 Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Područni centar Osijek, anamarija.lukic@pilar.hr

89 Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Područni centar Osijek, ivana.jurcevic@pilar.hr

Osijek u međuratnom razdoblju: političke prilike

Osnutak nove državne zajednice, koja se prvotno zvala Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca, 1. prosinca 1918. godine, stanovnici grada Osijeka dočekali su s određenom dozom nade, ali i opreza pred novim političkim, gospodarskim te urbanističkim izazovima. Pojam *narodne vlasti*, vlasti obitelji Karađorđević kao kraljevske kuće iz slavenskih redova te parlamentarni sustav na temelju općega prava glasa Osječanima se na prvu mogao doimati kao situacija pogodna za administrativni te gospodarski uspon njihova grada, kao i više sluha središnje vlasti za pomoć u rješavanju krupnih urbanističkih problema s kojima se lokalna vlast prije prevrata nije usudivala uhvatiti u koštac (Živaković-Kerže, 2010). To se ponajprije odnosilo na problem gradskoga prijevoza, odnosno komunikaciju među osječkim gradskim četvrtima, dislociranim te dodatno odijeljenim obrambenim bedemima. Te bedeme, iako su davno bili izgubili svoju obrambenu svrhu, vojne vlasti u Beču do kraja trajanja Austro-Ugarske Monarhije nisu dopuštale srušiti, niti su doprinosile njihovu održavanju. Osječke gradske četvrti, Gornji grad, Nutarnji grad, Donji grad i Novi grad, zapravo su bile četiri zasebne gradske cjeline, varoši, kako su ih građani tada običavali nazivati. Njihovi su stanovnici u većoj mjeri bili orijentirani prema razvijanju vlastite cjeline, varoša, a kada su bili upućeni na koju instituciju u drugom dijelu grada, poput škole, bolnice, kazališta i sl., bile su im teže dostupne (Živaković-Kerže, 1996; Davidović, 1982/83; Pelz, 1991). To nije bilo samo zbog veće udaljenosti uslijed dislociranosti te longitudinalnoga geografskog razmještaja varoša, već i zbog nedostatka ceste koja bi ih povezivala, odnosno zbog premalog kapaciteta jedinoga postojećeg (od 1883. godine) javnog prijevoza, konjske željeznice (Banjeglav, 2010).

Godine 1920. u Osijeku se već oblikovala nova politička scena prema potrebama tadašnje političke situacije. U njoj su se suprotstavljale tri strane. Prva je bila velikosrpskoga ideološkog predznaka, a zastupale su je Demokratska stranka (DS) (Gligorijević, 1970; Janjatović, 2002) te Narodna radikalna stranka (NRS) (Horvat, 1991; Popović, 2008). Obje stranke zastupale su stajalište da grad Osijek treba biti pod upravom Srba, i to radikala (dominirali su državnom političkom scenom, u Osijeku su imali puno veću izbornu bazu nego demokrati) (Radikalsko-židovski izborni poslovi, 1920), što se kroz njihovo međudjelovanje očitovalo tijekom cijeloga

parlamentarnoga razdoblja. Velikosrpsku političku opciju na lokalnoj su razini podržavali i osječki Židovi organizirani u vlastitu interesnu skupinu. Ipak, svi oni zajedno nisu imali ni približno dovoljnu izbornu bazu da bi legitimno i demokratskim putem mogli zadobiti vlast u Osijeku, tj. imati većinu u gradskom zastupstvu (Stanković, 2002).

Druga politička strana bila je ona s hrvatskim političkim predznakom. Nju su prvotno činile dvije stranke, Hrvatska zajednica (HZ) (Matković, 2004) i Hrvatska pučka stranka (HPS) (Matijević, 1998), da bi im se od 1923. godine pridružili i radićevci (Hrvatska republikanska seljačka stranka, HRSS) (Matković, 1999-2000). Na području lokalne politike ove su se tri stranke držale zajedno ili je bolje reći da su podržavale program dominantne hrvatske stranke, Hrvatske zajednice. Taj je program bio isključivo program komunalnoga razvoja čije su ključne točke bile rušenje i uklanjanje gradskih bedema, elektrifikacija, povezivanje svih gradskih četvrti električnim tramvajem, izgradnja vodovodne mreže i nove gradske klaonice. Gradonačelnik, dr. Vjekoslav Hengl (HZ), bio je glavni promotor ovoga programa i osoba koja je znala okupiti dovoljno pristaša oko svoje ideje da bi bila potvrđena kao radni program osječkoga gradskog zastupstva. Također, bio je osoba koja je pridobila vrlo velike simpatije birača na području grada Osijeka, što je ujedno značilo da je postao trn u oku velikosrpskoj političkoj grupaciji, od lokalne do državne razine. Realizacija Henglova programa, naime, značila je tektonske pomake u razvoju grada te je, gledano s velikosrpske strane, nosila i opasnost da Hengl i njegove pristaše steknu takvu popularnost koja se demokratskim putevima više nikako ne bi dala nadmašiti. Naime, već na početku Henglova prvoga mandata dalo se naslutiti da je on jedan od onih „velikih gradonačelnika”, popularnih upravo zbog komunalne politike kojom uspješno pridobivaju ‘obične ljude’ jer su posrijedi projekti korisni ne samo uskoj eliti nego svim stanovnicima“ (Iveljić, 2018, 137).

Treću političku opciju u gradu Osijeku predstavljao je radnički pokret, a zastupala ga je Komunistička partija Jugoslavije (KPJ). Iako su komunisti 1920. godine, zahvaljujući što dobroj organiziranosti, što uvođenju općega prava glasa, apsolutno dominirali brojem predstavnika u lokalnoj vlasti, njihovo je djelovanje ubrzo, vladinim dekretom (*Obznana*, 29. prosinca 1920.), bilo stavljeno izvan zakona. Radnički pokret je u osječkoj lokalnoj vlasti i nakon toga bio zastupljen putem manjih skupina zastupnika, koje su od izbora do izbora uzimale različita imena. Te su skupine odbijale

suradivati s drugim političkim strankama iako su sudjelovale u radu gradskoga zastupstva. (Rajković, 2020; Gunčević, 1920).

Do početka 1927. godine osječka je lokalna vlast, s prohrvatskom većinom, uspjela ostvariti velik dio predviđenoga i obećanoga programa gradskoga razvoja. Najveće prepreke, poput dobivanja dozvole za rušenje i uklanjanje gradskih bedema od Ministarstva vojske i mornarice, ishode nja inozemnoga kredita za izvođenje radova oko elektrifikacije i uvođenja električnoga tramvaja te borbe s Beogradom koji je kočio početak radova putem različitih ministarstava (prometa i trgovine, unutarnjih poslova, financija i graditeljstva), bile su riješene do 1926. godine. Nakon toga je otpočela neviđena urbanistička transformacija grada Osijeka. Bedemske barijere između gradskih cjelina, varoša, bile su uklonjene te su se povezale tramvajem. S nestrpljenjem se čekao trenutak puštanja električne rasvjete u pogon, kao i prva vožnja tramvajem, što se trebalo dogoditi baš prije novih izbora za gradsku vlast. No, sjajan završetak mandata osječke vladajuće garniture bio je naprasno prekinut brzojavom iz Ministarstva unutarnjih poslova 22. listopada 1926. godine kojim je osječko gradsko zastupstvo bilo obaviješteno o svom raspuštanju, i to tek tako, bez navedenog razloga, bez objašnjenja, bez ikakvoga zakonskog uporišta (Lukić, 2021). Vladajućima u Beogradu je, uoči novih gradskih izbora, postalo bjelodano da su radikali dalje nego ikad od osvajanja vlasti u Osijeku. Zbog toga su se odlučili na ovaj nedemokratski, a i nezakonit čin. U pitanju nije bilo puko osvajanje vlasti, već kontroliranje velikih građevinskih projekata u kojima se okretao i velik novac. Mada se tu radilo o novcu osječkih poreznih obveznika, radikalna ili velikosrpska politika bila je protiv toga da se taj novac ulaže u Osijek, u jedan prečanski grad, koji je trebao poslužiti samo kao ratni plijen. Taj se novac, prema radikalima, trebao slijevati prema Beogradu, poglavito prema privatnim osobama, određenim pojedincima koji su upravljali državom, kako se uskoro nepobitno i pokazalo (Bjelica, 2008). Za početak, Ministarstvo unutarnjih poslova postavilo je na čelo grada Osijeka svoga namjesnika, komesara Stanka Strupija, da upravlja gradom te da organizira nove demokratske izbore za gradsku vlast. Osječani su odmah shvatili da će komesarijat postati trajna vlast u gradu i da neće dopustiti da volja birača ponovo oblikuje gradsko zastupstvo po svojoj volji (Uoči gradskih izbora, 1927).

Položaj *Hrvatskog lista* na osječkoj informativno-političkoj pozornici

Svaka je osječka politička stranka imala i svoj organ ili glasilo, informativni list koji je prenosio i komentirao prvenstveno političke događaje, interpretirajući ih ovisno o ideologiji stranke te korespondirajući ili se referirajući oko određene teme s glasilima drugih stranaka. Osječki radikali imali su glasilo *Straža*, osječki demokrati *Jug*, dok je informativni list na njemačkom jeziku *Die Drau* odražavao političke stavove osječkih Židova. Svaki od ova tri lista imao je malenu nakladu, od 500 do 1000 primjeraka, te se svojim utjecajem nisu mogli mjeriti s osječkim hrvatskim glasilima, prvo s *Hrvatskom obranom*, a još više s *Hrvatskim listom*. *Hrvatska obrana*, prvi osječki dnevni list na hrvatskome jeziku koji je zaživio, počeo je izlaziti 1902. godine u odvažnoj nakladi od 5000 primjeraka (tada se zvao *Narodna obrana*, sve do 1914. godine). Taj je list od početka bio dobro prihvaćen među osječkim čitateljima te ih je idućih 20 godina revno informirao o dnevnoj politici i zastupao prohrvatski stav (Vinaj, 1998). Upravo oko toga lista oblikovala se lokalna, slavonska jezgra političara koji su se tijekom listopada 1918. udružili u Kolo povjerenika Hrvatske obrane ili Hrvatsko kolo, ne bi li spremnije dočekali novu državnu organizaciju i novu političku postavu te pritom u najvećoj mogućoj mjeri zaštitili hrvatske interese (Jović, 1982). Hrvatsko kolo se ubrzo podijelilo na dva krila od kojih je jedno naginjalo klerikalizmu i uskoro oblikovalo jezgru lokalnoga ogranka Hrvatske pučke stranke. List *Hrvatska obrana* postalo je njihovo glasilo. Drugo, građansko-liberalno, krilo postalo je jezgra osječkoga ogranka Hrvatske zajednice. Zajedničarima je, također, trebalo lokalno glasilo te su ga pokrenuli 4. siječnja 1920. godine. „Kako bi samostalno i neovisno tiskali svoje glasilo osječki Hrvati, zajedničari, osnivaju Građansku tiskaru u Kapucinskoj ulici na broju 7, u kući udovice Kaiser, a svom stranačkom glasilu daju ime *Hrvatski list: glasilo Hrvatske zajednice*“ (Kretić Nađ, 2012, 79).

„Međutim, iako politički i stranački pokrenut kako bi širio političke ideje i programe stranke koja ga tiska, *Hrvatski* će se *list* vrlo brzo okrenuti tržištu, te nastojati povećati broj pretplatnika i vlastitu tržišnu opstojnost. Povećanje je broja pretplatnika, nesumnjivo značilo i povećanje broja konzumenata političkih ideja i zasada stranke Hrvatske zajednice, no da to nije bio jedini cilj izdavača i

uredništva svjedoči poziv ‘našim prijateljima’ da šalju obavijesti o važnim događanjima, kulturnom i humanitarnom radu, čitaonici, školi, zabavama, predstavama, koncertima, sudskim presudama, patriotskom radu, obrađivanju polja, iseljavanju u Ameriku, vašarima i čitavom nizu drugih događanja...“ (Kretić Nađ, 2012, 81).

Hrvatski list, koji se od početka izlaženja nametnuo kao informativni rival *Hrvatskoj obrani*, već je svojim izgledom (preglednost teksta, raspored u četiri novinska stupca, moderan font) sugerirao promjenu, nov informativni zamah i hvatanje koraka s kretanjem urbane kulture, što je Osječanima bilo važno jer su i te kako bili svjesni da njihov grad zaostaje u razvoju i „gubi bitku“ s gradovima na koje su se rado ugledali, Zagrebom i Bečom. *Hrvatski list* je 1920. godine krenuo s nakladom od 1700 primjeraka, no već je 1923. godine dosegao nakladu od 7000 primjeraka, dijelom zahvaljujući i tome što se *Hrvatska obrana* ugasila 1922. godine. *Hrvatski list* tu nije stao jer mu se naklada idućih godina povećala na 10 000 primjeraka te nastavila rasti. Zahvaljujući kvalitetnom uredničkom kadru (Lujo Vice, Tomislav Diklić, Kerubin Šegvić, Josip Pavišić, Ivan Brkić, Ivan Grubiša, Dragutin Hoffbauer, Matija Kovačić) (Kretić Nađ, 2012) te mnoštvu stalnih rubrika koje su uvedene od početka izlaženja (*Najnovije vijesti, Izborni glasnik, Iz Hrvatske zajednice, Gradske vijesti, Književnost i umjetnost, Gospodarstvo, Mali oglasnik Hrvatskog lista*) (Jošavac, 2011, 86), *Hrvatski list* je kao informativni medij bio sjajno prihvaćen ne samo među Osječanima, nego je bio rado čitan diljem Slavonije. List je u svoje čitatelje postupno uključivao i žene uz pomoć priloga o odijevanju, kozmetici, higijeni i stanovanju, a počeo je uključivati i djecu objavljivanjem dječjih priloga, poput priča u stripu. Na taj se način nametnuo kao glavni osječki dnevni list, onaj koji svi čitaju. To je i za list i za stranku bilo od izuzetno velike koristi, poglavito uzevši u obzir činjenicu da u to vrijeme drugih informativnih medija gotovo da i nije bilo.

Od 10. siječnja 1926. godine stranka Hrvatska zajednica nestala je s političke pozornice. Njezini su članovi s disidentima Radićeve stranke (koja se tada nazivala Hrvatska seljačka stranka, HSS) sklopili sporazum o udruživanju i osnivanju Hrvatske federalističke seljačke stranke (HFSS) (Antić, 1982; Jelaska Marijan, 2013). *Hrvatski list* je, shodno tome, postao glasilo osječkoga HFSS-a, no i dalje je ostao vodećim osječkim informativnim glasilom.

***Hrvatski list* u razotkrivanju politike „iza zatvorenih vrata“**

Godina 1927. za Osječane je počela kao nikad: uz brzo i moderno gradsko prometalo, električni tramvaj te uz električnu rasvjetu u kućanstvima i na ulicama, dok se bedemsko zemljište i dalje raščišćavalo od opeka. No, grad više nije imao svoju samoupravu jer je gradska vlast i dalje bila raspuštena, a nova još nije bila izabrana. Umjesto legitimne vlasti gradom je već nekoliko mjeseci upravljao komesar Stanko Strupi, radikal, inače inspektor u Ministarstvu unutarnjih poslova. Komesarijat je bilo stanje zamjenske uprave te je po svojoj namjeni trebao biti kratkotrajan, prolazan i ograničenih ovlasti, tek da se premosti sedisvakancija gradskoga zastupstva. Osječki je komesarijat počeo odugovlačiti, prvo radi pripreme oblasnih izbora (28. siječnja 1927.), zatim radi pada Vlade (Raspis osječkih gradskih izbora određen i – obustavljen!, 1927) te, na kraju, zbog nemogućnosti izbora gradonačelnika. Osječki su radikali, naime, priječili kandidaturu bivšega gradonačelnika Vjekoslava Hengla da se ponovo kandidira pa su njegovi pristaše, koji su imali većinu u zastupstvu, bojkotirali izbor (Osijek ima radnu većinu u gradskom zastupstvu, 1927; Izbor gradskog zastupnika – khuenovština u rdavom izdanju, 1927). Ministarstvo unutarnjih poslova raspustilo je i ovo, novoizabrano gradsko zastupstvo, te ponovo postavilo radikala Strupija za komesara (Novi komesarijat u gradu Osijeku, 1927; HR-DAOS-871 Vjekoslav Hengl, kut. 19, 1927). Dok su se redale ove političke smicalice, proteklo je više od pola godine. Kada se polovinom srpnja 1927. godine Strupi potvrdio kao komesar i upravitelj grada Osijeka kojega se nemoguće riješiti (jer ga je izravno podržavao Ministar unutarnjih poslova koji je ujedno bio i premijer, Velimir Vukićević), do Osječana je dopro prvi glas o tome da komesar u ime grada namjerava podići veliki investicijski kredit (Na adresu g. komesara za grad Osijek, 1927). Fokus novinskoga članka objavljenoga u *Hrvatskom listu* „Na adresu g. komesara za grad Osijek“, sredinom kolovoza 1927. godine, bio je na nezakonitim postupcima komesara u dotadašnjem razdoblju (obračun i priprema sudske parnice s investitorom i izvođačem elektrifikacije, poduzećem Charles B. McDaniel; namještanje potrebnog i nepotrebnog osoblja na poslovima u električnoj centrali i tramvaju; izrada gradskoga proračuna za 1927. godinu; razrješavanje i sklapanje pogodaba s poduzećima za proizvodnju i distribuciju električne struje) te na tome kako je sve to učinio iza zatvorenih vrata, nikome ne polažući račune. Sve nabrojane radnje bile

su daleko izvan ovlasti komesara kao privremenoga upravitelja, no ovaj tekst je bio napisan *post festum*. Tendencija mu je bila upozoriti građane na počinjenu štetu koju će oni morati podmiriti te izazvati što veći revolt jer se na kraju teksta najavljuje prosvjedni zbor.

Komesar je na ovaj novinski tekst reagirao istoga dana, no nije isključeno ni da se radilo o koincidenciji: pisanim je putem (istog dana kada je bio objavljen tekst) pozvao predsjednika Trgovačko-obrtničke komore (Vladoje Aksmanović), predsjednika Društva trgovaca i industrijalaca (Albert Rupp) i predsjednika podružnice Saveza hrvatskih obrtnika (Ivan Aničić) na konferenciju informativnoga tipa, na kojoj im je planirao priopćiti da će u ime grada sklopiti veliki amortizacijski kredit. Do konferencije je već postavio upit različitim domaćim bankama kako bi posredovale u ishođenju inozemnoga kredita jer je na financijskom tržištu u tom trenutku to bilo moguće. Izvjesno je bilo da je komesar Strupi shvatio da informacije neka-ko izlaze iz njegova ureda i da mu više nije moguće skrivati svoje poteze jer će se za njih prije ili poslije saznati i prezentirati javnosti putem *Hrvatskog lista*. Na ovaj je način sam pokušao objaviti osječkoj javnosti svoje namjere, ne bi li smanjio medijsku štetu i prikazao svoju namjeru o zaduživanju kao brigu za grad (Progovorio je, 1927). Na dan konferencije, 22. kolovoza 1927., *Hrvatski list* objavio je tekst znakovitoga naslova: „Osječki građani, pripravi se kesa“ (1927). U njemu je iznio osnovne podatke o komesarovim planovima zaduživanja. Namjeravao je podići dugoročni inozemni kredit, otprilike u dvostrukoj visini iznosa kredita koji je grad podigao za elektrifikaciju i tramvaj (450.000 engleskih funti ili 2.070.000 američkih dolara prema 1.120.000 američkih dolara (HR-DAOS-871 Hengl Vjekoslav, kut. 25, 1924)). Polovinom iznosa namjeravao je amortizirati postojeći gradski kredit dok je druga polovina trebala poslužiti za investiranje u gradnju vodovoda, nove klaonice, nove gradske vijećnice, gradske tržnice i nešto novca za izgradnju kuća; upravo onoga što je stajalo u zaključcima prethodne, legitimne gradske vlasti, no ranije za ta ulaganja nije bilo financijskih mogućnosti. Komesar je kao motiv za podizanje tako velikoga iznosa baš u datom trenutku naveo rasterećenje građana od povećanoga gradskog poreza nametnutoga kratkoročnim kreditom za elektrifikaciju i tramvaj (kakav se u svoje vrijeme jedino mogao i ishoditi). *Hrvatski list* je u naslovu članka dao naslutiti da bi podizanje komesarova kredita bilo novo opterećenje, a ne rasterećenje građana. No, u samome se članku nije bavio financijskom analizom, već je isticao nelegitimnost institucije komesara da

u ime grada donosi krucijalne odluke o razvoju grada i sklapa ugovore koje će grad obvezivati još desetljećima.

Sljedeći članak *Hrvatskog lista* o kreditu, „Komesarski sovjet i osječki zajam“ (1927), objavljen nakon komesarove konferencije, otkrio je da je jedan od razloga traženja kredita (otkrio ga je sam Strupi) to što je u gradskoj blagajni već nedostajalo novca za uplatu idućega obroka postojećega kredita (poduzeću McDaniel). Strupi, naime, planirajući gradski proračun nije predvidio izdvajanje za otplatu kredita.

Idući članak *Hrvatskog lista* o komesarovu amortizacijskom kreditu bio je odgovor listu *Die Drau*. Taj je list objavio tekst dr. Mosina Kleina, osječkog odvjetnika i slobodnog zidara, a u kojem autor hvali komesarov potez glede ishoda kredita. Članak *Hrvatskog lista* „Prosvjedi protiv komesarijata i dizanja gradskog zajma“ (1927) naglasio je da su sve osječke stranke, osim radikalne, protiv podizanja kredita, kao i ukupno građanstvo. Tekst dr. Julija Kaisera, osječkoga odvjetnika s izborne liste HFSS-a, „Komesarijat i džepovi osječkih građana“ (1927), iznio je analizu ugovora kojeg je komesar u tajnosti sklopio s „Blokcentralom“, osječkim distributerom električne energije nekoliko mjeseci ranije. Tim je ugovorom grad Osijek unaprijed oštećen za više od 400.000 dinara godišnje. Autor ovoga teksta iznio je činjenice (priloživši i izračun) o tome koliko komesar Strupi upravlja gradskim novcem na štetu grada Osijeka, u jeku predizborne kampanje (parlamentarni izbori) te u svjetlu najavljenih ponovljenih izbora za gradsku vlast. Zato nije zaboravio spomenuti i to da komesar, koji tako postupa s gradskim novcem, namjerava još i podignuti milijunski kredit.

Do kraja rujna 1927. godine *Hrvatski list* se više nije osvrtao na komesarov kredit jer novih informacija nije bilo. Komesar Strupi, pritisnut budnim okom pristaša HFSS-a te *Hrvatskog lista*, počeo je pažljivije skrivati svoje poteze oko upravljanja gradskim novcem. Da je tomu tako pokazuje idući članak *Hrvatskog lista* koji se osvrnuo na kredit, „Komesarov gradski zajam – nije odobren“ (1927). Neslužbeno se doznalo da je Strupi otputovao u Beograd kako bi od Ministarstva financija dobio odobrenje za sklapanje dvomilijunskoga dolarskog kredita u ime gradske općine, i to po nepovoljnim uvjetima, s dobrojnim tečajem od 85 % (od ukupnog iznosa kredita korisniku se isplaćuje 85 %, a vraća se cijeli iznos uz dogovorenu kamatnu stopu od 7 %) (Svršeno je..., 1927). Odobrenje je prethodno dao i oblasni

župan (točnije, njegov zamjenik Deanović), a informacija je, čini se, „iscurila“ upravo iz njegova ureda. Ona je odmah podigla na noge bivšega gradonačelnika, dr. Hengla, koji se obratio dr. Ivanu Ribaru, narodnom zastupniku iz Demokratske stranke, kojoj je pripadao i župan (HR-DA-OS-871 Hengl Vjekoslav, kut. 14, 1927). Dr. Alfonsa Muža, istaknuti osječki demokrat, odmah je u Beograd poveo deputaciju osječkih građana kako bi pri Ministarstvu financija te MUP-u intervenirali protiv odobrenja kredita. Sve je rezultiralo time da je ministar financija, dr. Bogdan Marković, uskratio komesaru odobrenje za kredit. No, za tjedan dana se predomislio i ipak dao svoje odobrenje. *Hrvatski list* je vijest o odobrenju kredita dobio neslužbeno, „od osobe, koja blizu stoji osječkim radikalima“ (Dva udarca gradu Osijeku – jedan za drugim, 1927, 6), no objavljena je jer je bilo poznato da se svaka vladina odluka koja se ticala grada Osijeka prvo dojavila radikalima, a tek je onda bivala priopćena službenim kanalima.

Kako su propali pokušaji osječke intervencije protiv kredita i kod Vlade i kod demokrata, realizaciji komesarova kredita više ništa nije stajalo na putu. Ostala je još samo mogućnost da komesar ili kreditor odustanu od ugovora, ili da doista nastane nepovratna šteta za grad. Kako je u međuvremenu komesar u ime grada sklopio još jedan izuzetno štetan ugovor s gradskom Plinarom, osječki se HFSS, u obrani interesa grada Osijeka (i u predizbornoj kampanji za gradske izbore), mogao osloniti još jedino na medijsku snagu i prodornost *Hrvatskog lista*.

***Hrvatski list* kao adut osječčkog HFSS-a**

Koliko je osječki komesar Stanko Strupi skrivao svoje komesarske poteze, poput ishođenja dvomilijunskoga dolarskog kredita, od osječke javnosti, jasno govori činjenica da je kredit već ušao u obradu, a i dalje se nije znalo tko je kreditor, već samo da je kredit „zaključio u ime gradske općine s nekom američkom novčanom grupom“ (Osječki komesarski zajam pred Trgovačkom i obrt. komorom, 1927a, 3). *Hrvatski list*, baš na stranici na kojoj je pratio i predizbornu kampanju, počeo voditi i „protukreditnu kampanju“. Riječ je o nizu tekstova u kojima su različite gospodarske ili građanske grupacije analizirale kredit i konstatirale njegovu štetnost.

Prvi članak, „Osječki komesarski zajam pred Trgovačkom i obrt. komorom“, objavljen 21. listopada 1927., popratio je izvanrednu sjednicu TOK-a, sazvanu kako bi Komora, kao legalan predstavnik svih privrednika, zauzela stav o komesarovu kreditu. Za tu je prigodu od komesara bio pribavljen uvid u spis o kreditu pa se pokazalo da je iznos kredita nedefiniran (1.650.000 do 2.000.000 dolara), kamatna stopa 7,5 %, rok otplate 25 godina. Mada članovi komore tada nisu donijeli zaključak, već su odlučili da će prije toga sa stručnjacima izraditi amortizacijski elaborat, *Hrvatski list* je u članku istakao ono što je govorilo o beskorisnosti kredita: „PREMA TOME NEMA IZGLEDA DA BI GRADSKI NAMET PAO“ (Osječki komesarski zajam pred Trgovačkom i obrt. komorom, 1927b, 3).

I u samoj Komori bilo je pobornika kredita kojima nije bilo drago što *Hrvatski list* izvješćuje javnost o ovoj temi. Zato je *Hrvatski list* objavio i to, prvo demanti koji im je uputio Dragutin Eisner, potpredsjednik TOK-a, a zatim i svoj komentar na demanti, u kojem list potvrđuje što je ranije obavljeno, budući da je izvješće bilo dobiveno od nepristranog sudionika (Osječki komesarski zajam pred Trgovačkom i obrt. komorom, 1927a).

Nekoliko je dana nakon toga bio objavljen i zaključak TOK-a o komesarovu kreditu: veliki naslov „Trgovačka i obrtnička komora jednoglasno je zauzela stanovište, da je komesarski dolarski zajam štetan za interese općine grada Osijeka“ (1927). U tijeku sjednice TOK-a o kojoj se izvijestilo bili su podastrti rezultati analize rješenja ministra financija o uvjetima kredita, a u prijelomu teksta bile su istaknute ove stavke: da u ministrovu rješenju stoji neka zabuna u izračunu, ili nije imao dobre podatke za izračun; da za osječke građane nema govora o smanjenju nameta kad se podigne komesarov kredit; da će grad Osijek početi otplaćivati kredit odmah po sklapanju ugovora, a da nije definirano kad će primiti novac od kreditora; da je iznos preostale svote kredita, nakon amortizacije postojećega kredita (McDanielu) oko 18.450.000 dinara, što je nedovoljno za bilo kakvu ozbiljnu investiciju, a grad bi u nemogućnosti investiranja bio do 1952. godine. U istom broju *Hrvatski list* je donio i procjenu osječkih malih privrednika o kreditu, koja je, također, bila nepovoljna (Komesarski zajam i mali privrednici, 1927).

Već u sljedećem broju, *Hrvatski list* ukazao na odnos između postojećega kredita, koji je grad već počeo otplaćivati, i onog komesarova, služeći se grafičkim prikazom, počevši od sljedeće, 1928. godine. Graf se sastojao

od dva para stupaca od kojih je prvi pokazivao vremenski tijek (1928. do 1933. godina nasuprot 1928. do 1952. godina), dok je drugi izražavao visinu kreditnih obroka; kod tekućega se kredita sa svakom godinom smanjivao, pa je i font prema dnu grafa postajao sve manji, dok je u drugom paru stupaca bio identične veličine od 1928. do 1952. godine. Graf je izražavao dvije moguće varijante financijske budućnosti grada Osijeka, odnosno visine i vremenske odrednice plaćanja gradskoga poreza za sve građane Osijeka (Brojke govore, 1927). U istom je broju, za svaki slučaj, još jednom objašnjeno što sve nije u redu s komesarovim kreditom (Još nešto o gradskom zajmu, 1927).

Sljedeći članak *Hrvatskog lista* o komesarovu kreditu bio je predstavljen trostrukim, impresivnim naslovom preko cijele novinske stranice: „Komesarski zajam je ubitačan za grad Osijek. Dobivamo 1 i pol milijuna, a vraćamo 4 i pol milijuna dolara, dakle trostruko (Porazno mišljenje o komesarskom gradskom zajmu iz stručnjačkih bankovnih krugova)“ (1927). U ovome je tekstu konstatirano da još uvijek nisu sa sigurnošću poznati uvjeti ugovora o kreditu, već se i dalje drže u tajnosti, no ono što je do tada bilo poznato sugerira da interes za ovakav kredit može imati jedino banka koja ga nudi. Članak je završavao karikaturom na kojoj je prikazana sva sila radikalskih političara koji umjesto konja vuku zaprežna kola na kojima ćirilicom piše VREDNOST 200.000.000 DIN. SPEDITERAJ BEOGRAD. Kola pokušavaju ući u grad Osijek, ali tu je brklja na kojoj sjedi bivši gradonačelnik Osijeka Vjekoslav Hengl te prijeći ulaz takve „robe“.

Možda upravo zbog predstojećih izbora, kao i kampanje koju je protiv kredita vodio *Hrvatski list*, komesar Strupi odlučio je ponovo pregovarati o uvjetima kredita te ih učiniti manje štetnima za gradske financije, no još nije bilo naznaka da bi od kredita odustao (Obrat u gradskom dolarskom zajmu, 1927).

„Ovaj je zajam sramota za grad Osijek, jer je to kajišarski⁹⁰ zajam, a kajišarske zajmove sklapa samo onaj koji se nalazi na rubu gospodarske propasti.“ (Govor g. dra Hengla na velikoj izborničkoj skupštini hrvatskog građanstva i radništva, 1927, 3), *Hrvatski list* je, izvještavajući o vrhuncu predizborne kampanje za ponovljene gradske izbore, na prve četiri stranice objavio govor svrgnutoga gradonačelnika Vjekoslava Hengla, svoga kandidata, *in extenso*. U tome je govoru cijelo jedno poglavlje razmatralo kome-

90 kajišariti – nametati previsoku kamatu, kamatariti

sarov kredit. Uredništvo je boldiranim slovima istaknulo rečenicu kojom se čitatelje nastojalo potaknuti da razmisle o vlastitom interesu kada budu izašli na izbore, tj. zastrašiti ih radikalskom vlašću nad gradom, koja može samo povisiti namete.

Već u sljedećem broju *Hrvatskog lista* tema komesarova kredita bila je objavljena na naslovnici, u opširnom članku na dvije stranice „Nova porazna otkrića o dolarskom zajmu“ (1927). U članku je naglašeno više alarmantnih činjenica, od nesigurnosti odobrenoga iznosa, nesigurnosti isplate (prava bankara da odustane od kreditiranja), dodatnih troškova koji nisu bili navedeni u ranije pogledanom spisu o kreditu, kamatnoj stopi koja bi se mogla popeti na 9 %, hipotekarnoj uknjižbi na ukupno sve postojeće i buduće nekretnine u posjedu gradske općine. Najgore vezano uz nova saznanja o komesarovu kreditu bilo je to što izgradnja vodovoda ipak nije bila navedena kao investicija koja bi se realizirala ovim kreditom.

U istom je broju *Hrvatskog lista* objavljen i govor osječkog odvjetnika dr. Kamila Firingera iz Hrvatske pučke stranke (Govor g. dra Kamila Firingera na velikoj izborničkoj skupštini hrvatskog građanstva i radništva, 1927). U svojem se predizbornom govoru spomenuo štetnosti komesarova kredita. Objasnio je kako je i sam bio član osječke deputacije koja je kod ministra financija prosvjedovala protiv podizanja kredita, ponovio kako se ministar složio s tim da je kredit štetan te pozvao javnost da promisli koliki je pritisak nakon toga bio izvršen na ministra kako bi odobrio kredit za koji je i sam znao da je štetan.

Već sljedećega dana *Hrvatski list* objavio je vijest o tome kako je Osijek posjetio i Charles B. McDaniel, kako bi osobno prigovorio sklapanju komesarova kredita, jer je gradska imovina djelomično već bila vezana kreditom kojim su se financirali elektrifikacija i električni tramvaj (Charles B. MacDaniel u Osijeku, 1927).

U idućem je broju *Hrvatskog lista* objavljeno da je Trgovačko-obrtnička komora (TOK), nakon održane nove sjednice na temu komesarova kredita, podnijela prijavu protiv odobrenja kredita koje je izdao ministar financija. Prijava je bila podnesena na Državni savjet (državno tijelo koje je imalo funkciju upravnog suda), pozivajući se na činjenicu da komesar takvim potezom izlazi izvan okvira svojih zakonom propisanih ovlasti (Tužba Trgovačko-obrtničke komore na državni savjet, 1927).

Ni sljedeći, predizborni broj *Hrvatskog lista*, u posljednjim uputstvima svojim čitateljima za izbore, nije zaboravio spomenuti komesarov kredit kao opomenu protiv radikalne politike i Narodne radikalne stranke, protiv koje su se gotovo sve druge stranke (na lokalnoj razini) ujedinile u blok. Članak je nosio znakovit naslov „Radikalno pašovanje u Osijeku“ (1927), a komesarov kredit je zbog svoje štetnosti poslužio kao dobar predizborni argument.

Na dan izbora *Hrvatski list* objavio je vijest kako narodni zastupnici iz opozicije nalaze vrlo zanimljivim pitanje osječkoga kredita te ga namjeravaju potegnuti u Skupštini. U vezanoj vijesti bilo je objavljeno i to da je Svetozar Pribićević, vođa samostalnih demokrata, najavio protiv premijera Vukićevića optužnicu, a *Hrvatski list* je nagađao da je sadržaj optužnice bio vezan upravo za osječki kredit. Pričalo se, naime, i objavljivalo u tisku, da su upravo premijer Vukićević i njegov sin provodili pritisak na ministra financija kako bi odobrio osječki kredit (Komesarski zajam pred skupštinom, 1927).

Idućih je dana tema kredita bila zapostavljena. *Hrvatski list* bavio se postizbornim vijestima i kalkulacijama jer je zbog usklađivanja zakona postalo izvjesno da će se uskoro moći oblikovati legitimna gradska vlast. Stoga je iduća vijest o komesarovu kreditu bila objavljena tek nakon 6 dana. *Hrvatski list* prenio je iz beogradskih *Novosti* priopćenje u kojem se Ministarstvo financija ograđuje od toga da se povodom osječkoga kredita na ministra Markovića provodio pritisak te da je ishodenje kredita upravno valjano, a financijski opravdano. Uredništvo *Hrvatskog lista* na ovo je priopćenje dodalo i svoj komentar: „Gornja ispravka ne odgovara istinskom stanju stvari.“ (Ministar financija o zajmu grada Osijeka, 1927, 4). U ostatku teksta demantirali su i kompetentnost komesara da odlučuje o ovoj stvari (na temelju postojećih zakonskih propisa, koje je Vlada zaobišla), kao i opravdanost kredita, koji ne bi mogao poslužiti za najavljene investicije. Naposljetku, uredništvo uspoređuje osječki kredit sa splitskim, koji je bio ponuđen po povoljnijim uvjetima pa ga je splitska općina ipak odbila „jer je štetan i ubitačan za gradsku općinu Splitsku“ (Ministar financija o zajmu grada Osijeka, 1927, 4).

Idućega je dana konačno bio zabilježen pomak. Komesar Strupi počeo se kolebati oko potpisivanja definitivnoga ugovora o kreditu jer u njega nisu bile unesene promjene koje je tražio kad se, pred gradske izbore, počeo

predomišljati. *Hrvatski list* je ovu vijest prokomentirao izrekom „Kiselo grožđe“, aludirajući na to da se komesar želi izvući iz kredita jer je ta situacija za njega postajala sve neugodnija (Vladin komesar neće da potpiše ugovor o gradskom zajmu, 1927, 6). Situacija je rezultirala time da se na kraju povukao kreditor (Foreign Trade Securities Ltd. iz New Yorka) (Dolarski zajam grada Osijeka, 1927). Službeno priopćenje o tome stiglo je tek početkom ožujka 1928. godine, a kao razlog odustajanja bilo je navedeno to što zajmoprimac, grad Osijek, zastupan po komesaru Strupiju, nije u zadanom roku potpisao ugovor (Komesarsko-radikalni zajam konačno propao, 1927). Zbog toga je potencijalni kreditor gradu Osijeku ispostavio račun od 25.000 dolara, i grad je taj novac odista morao i platiti.

Zaključak

Narodna radikalna stranka bila je poluga za realizaciju velikosrpske ideje, a trajni komesarijat bio je poluga radikala na području lokalnih samouprava, ondje gdje radikali nisu drugačije mogli osvojiti vlast. Trajnim komesarijatom bio je obuhvaćen i grad Osijek, a što je to značilo u praksi, iz dana u dan prenosio je *Hrvatski list*. Ovo glasilo, koje je u svega nekoliko godina izlaženja osvojilo osječki medijski prostor, postalo je glas ušutkane opozicije koju je, zapravo, bilo nemoguće ušutkati. U mjesecima do tada neviđene pljačke gradske imovine koju je provodio radikalni komesar Stanko Strupi, u dosluhu s beogradskim političarima na najistaknutijim položajima, *Hrvatski list* preostao je jedino oružje koje je imao glavni osječki radikalni rival, HFSS. Uz pomoć *Hrvatskog lista*, vještog uredništva i motiviranih lokalnih prohrvatskih političara, svi su pokušaji komesara Strupija da u tajnosti sklopljenim ugovorima s različitim privrednim subjektima ostvari vlastitu materijalnu korist na štetu grada, bili izneseni pred osječku javnost. Mada je nemoguće utvrditi koliko je takvo izvještavanje ograničilo osječke radikale u njihovu naumu, činjenica je da se u slučaju pokušaja ugovaranja milijunskoga dolarskog kredita *Hrvatski list* borio protiv komesara i pobijedio, igrajući na transparentnost, upornost i osjećaje svojih čitatelja.

Literatura

- Antić, Lj. (1982). Hrvatska federalistička seljačka stranka. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, Vol. 15 No. 1, str. 136 – 222.
- Banjeglav, S. (2010). Povijesna fotografija: osječki konjski tramvaj (1915.). *Essehist*, Vol. 2, No. 2, str. 106 – 0.
- Bjelica, S. (2008). *Politički razvoj Novoga Sada između dva svetska rata*. Novi Sad: Filozofski fakultet – Novi Sad, Odsek za istoriju.
- Cipek, T. (2010). Imperijalni imaginarij 1918. – 2008. Velikospstvo radikalne stranke. U: Z. Matijević (ur.), *Godina 1918. Prethodnice, zbivanja, posljedice. Zbornik radova s međunarodnoga znanstvenoga skupa održanog u Zagrebu 4. i 5. prosinca 2008.* (str. 319-326). Zagreb: Hrvatski institut za povijest.
- Davidović, M. (1982/83). Gradnja saobraćajnica i gradski saobraćaj u Osijeku do 1940. godine. *Analiz Zavoda za znanstveni rad u Osijeku* 2, 309-360.
- Gligorijević, B. (1970). *Demokratska stranka i politički odnosi u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca*. Beograd: Institut za savremenu istoriju.
- Gunčević, J. (1920). *Komunizam. Što je? Što nosi?*. Osijek: Prva hrvatska dionička tiskara.
- Horvat, R. (1991). *Hrvatska na mučilištu, pretisak*. Zagreb: Školska knjiga.
- Iveljić, I. (2018). Prezrena elita. Plemstvo Hrvatske i Slavonije nakon 1918. godine. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, Vol. 50, No. 1, 135-152.
- Janjatović, B. (2002). *Politički teror u Hrvatskoj 1918. – 1935*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest; Dom i svijet.
- Jelaska Marijan, Z. (2013). Utjecaj državne vlasti na lokalnu vlast u Splitu 1918. –1941. *ČSP*, br. 1., 35. – 63.
- Jošavac, M. (2011). *Strukturiranje sadržaja osječkih novina od sredine 19. do sredine 20. stoljeća*. Neobjavljeni diplomski rad. Osijek: Odsjek za informacijske znanosti Filozofskog fakulteta u Osijeku.
- Jović, D. (1982). Hrvatsko kolo. *Zbornik Historijskog instituta Slavonije i Baranje*, 1, 21-31.
- Kretić Nađ, M. (2012). *Od Čaruge do Grete Garbo. Popularna kultura u osječkome Hrvatskom listu (1920. – 1945.)*. Osijek: Svjetla grada.
- Lukić, A. (2021). *Osijek gradonačelnika Vjekoslava Hengla (1920. – 1934.)*. Osijek: Njemačka narodnosna zajednica – Zemaljska udruga Podunavskih Švaba; Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.

- Matijević, Z. (1998). *Slom politike katoličkog jugoslavenstva. Hrvatska pučka stranka u političkom životu Kraljevine SHS (1919. – 1929.)*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest; Dom i svijet.
- Matković, H. (2004). *Studije iz novije hrvatske povijesti*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- Matković, H. (1999.-2000.). Stjepan Radić i Hrvatski blok. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, br. 32-33, 267-276.
- Pelz, I. (1991). Novi grad u Osijeku. Građa za povijest. *Osječki zbornik XXI*, 245-260.
- Popović, N. A. (2008). Srpske parlamentarne stranke u Kraljevini SHS 1918 – 1929. *Istorija 20. veka*, br. 2, 84-108.
- Rajković, A. (2020). *Ideološki prijevori u radničkom pokretu u Osijeku (1918.-1939.)*. Doktorski rad. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet.
- Stanković, Đ. (2002). Srbi u Slavoniji na izborima za Ustavotvornu skupštinu 1920. godine. *Tokovi istorije*, br. 1-2, 45-66.
- Vinaj, M. (1998). *Povijest osječkih novina 1848. – 1945*. Osijek: Muzej Slavonije.
- Živaković-Kerže, Z. (2010). *Prilagodba osječkih gospodarskih krugova na novonastale (ne)prilike (osvrt na dva desetljeća nakon 1918.)*. U: Z. Matijević (ur.), *Godina 1918. Prethodnice, zbivanja, posljedice. Zbornik radova s međunarodnoga znanstvenoga skupa održanog u Zagrebu 4. i 5. prosinca 2008.* (str. 257-267). Zagreb: Hrvatski institut za povijest.
- Živaković-Kerže, Z. (1996). *Urbanizacija i promet grada Osijeka na prijelazu stoljeća (1868.-1918.)*. Osijek: Društvo za hrvatsku povjesnicu.

Izvori

- Brojke govore. (1927). *Hrvatski list* (Osijek), br. 297 (2323), 26. X. 1927., 3.
- Charles B. MacDaniel u Osijeku. (1927). *Hrvatski list* (Osijek), br. 305 (2331), 3. XI. 1927., 3.
- Dolarski zajam grada Osijeka. (1927). *Hrvatski list* (Osijek), br. 344 (2370), 11. XII. 1927., 2.
- Dva udara gradu Osijeku – jedan za drugim (1927). *Hrvatski list* (Osijek), br. 287 (231), 16. X. 1927., 6.
- Govor g. dra Hengla na velikoj izborničkoj skupštini hrvatskog građanstva i radništva. (1927). *Hrvatski list* (Osijek), br. 303 (2329), 1. XI. 1927., 1-4.
- Govor g. dra Kamila Firingera na velikoj izborničkoj skupštini hrvatskog građanstva i radništva. (1927). *Hrvatski list* (Osijek), br. 304 (2330), 2. XI. 1927., 3.
- Izbor gradskog zastupnika – khuenovština u rdavom izdanju. (1927). *Radikalski glasnik* (Osijek), br. 12, 16. IV. 1927., 1.

- Još nešto o gradskom zajmu. (1927). *Hrvatski list* (Osijek), br. 297 (2323), 26. X. 1927., 5.
- Komesarijat i džepovi osječkih građana. (1927). *Hrvatski list* (Osijek), br. 250 (2276), 11. IX. 1927., 5-6.
- Komesarov gradski zajam – nije odobren. (1927). *Hrvatski list* (Osijek), br. 278/2302, 7. X. 1927., 5.
- Komesarski sovjet i osječki zajam. (1927). *Hrvatski list* (Osijek), br. 231 (2257), 23. VIII. 1927., 5-6.
- Komesarski zajam i mali privrednici. (1927). *Hrvatski list* (Osijek), br. 296 (2322), 25. X. 1927., 6.
- Komesarski zajam je ubitačan za grad Osijek. Dobivamo 1 i pol milijuna, a vraćamo 4 i pol milijuna dolara, dakle trostruko (Porazno mišljenje o komesarskom gradskom zajmu iz stručnjačkih bankovnih krugova). (1927). *Hrvatski list* (Osijek), br. 300 (2326), 29. X. 1927., 3-4.
- Komesarski zajam pred skupštinom. (1927). *Hrvatski list* (Osijek), br. 308 (2334), 6. XI. 1927., 2.
- Komesarski zajam pred Trgovačkom i obrtničkom komorom. (1927). *Hrvatski list* (Osijek), br. 292 (2318), 21. X. 1927., 3.
- Komesarsko-radikalni zajam konačno propao. (1927). *Hrvatski list* (Osijek), br. 335 (2361), 2. XII. 1927., 3.
- Ministar financija o zajmu grada Osijeka. (1927). *Hrvatski list* (Osijek), br. 315 (2341), 12. XI. 1927., 4.
- Na adresu g. komesara za grad Osijek. (1927). *Hrvatski list* (Osijek), br. 226 (2252), 18. VIII. 1927., 5.
- Nova porazna otkrića o dolarskom zajmu. (1927). *Hrvatski list* (Osijek), br. 304 (2330), 2. XI. 1927., 1-2.
- Novi komesarijat u gradu Osijeku. (1927). *Hrvatski list* (Osijek), br. 181 (2207), 3. VII. 1927., 5.
- Obrat u gradskom dolarskom zajmu. (1927). *Hrvatski list* (Osijek), br. 301 (2327), 30. X. 1927., 6.
- Osijek ima radnu većinu u gradskom zastupstvu. (1927). *Hrvatski list* (Osijek), br. 104 (2130), 13. IV. 1927., 2.
- Osječki građani, priprave keše. (1927). *Hrvatski list* (Osijek), br. 228 (2254), 20. VIII. 1927., 5.
- Osječki komesarski zajam pred Trgovačkom i obrt. Komorom. (1927a). *Hrvatski list* (Osijek), br. 292 (2318), 21. X. 1927., 3.
- Osječki komesarski zajam pred Trgovačkom i obrt. Komorom. (1927b). *Hrvatski list* (Osijek), br. 294 (2320), 23. X. 1927., 3.

- Progovorio je. (1927). *Hrvatski list* (Osijek), br. 228 (2254), 21. VIII. 1927., 6.
- Prosvjedi protiv komesarijata i dizanja gradskog zajma. (1927). *Hrvatski list* (Osijek), br. 241 (2267), 2. IX. 1927., 5.
- Radikalno pašovanje u Osijeku. (1927). *Hrvatski list* (Osijek), br. 307 (2333), 5. XI. 1927., 3.
- Radikalno-židovski izborni poslovi. (1920). *Hrvatska obrana* (Osijek), br. 151, 7. VII. 1920., 1.
- Raspis osječkih gradskih izbora određen i – obustavljen! (1927). *Hrvatski list* (Osijek), br. 30 (2056), 30. I. 1927., 5.
- Svršeno je... (1927). *Hrvatski list* (Osijek), br. 290 (2316), 19. X. 1927., 5.
- Trgovačka i obrtnička komora jednoglasno je zauzela stanovište, da je komesarski dolarski zajam štetan za interese općine grada Osijeka. (1927). *Hrvatski list* (Osijek), br. 296 (2322), 25. X. 1927., 3-4.
- Tužba Trgovačko-obrtničke komore na državni savjet. (1927). *Hrvatski list* (Osijek), br. 306 (2332), 4. XI. 1927., 6.
- Uoči gradskih izbora. (1927). *Hrvatski list* (Osijek), br. 35 (2061), 4. II. 1927., 1.
- Vladin komesar neće da potpiše ugovor o gradskom zajmu. (1927). *Hrvatski list* (Osijek), br. 316 (2342), 13. XI. 1927., 6.
- HR-DAOS-871 Hengl Vjekoslav, kut. 25, Ponuda tt McDaniel 16. veljače 1924.
- HR-DAOS-871 Hengl Vjekoslav, kut. 19, Ministarstvo unutrašnjih djela, H.S. br. 3537, prijepis rješenja o raspuštanju osječkoga gradskog zastupstva i vraćanju na dužnost vladinog povjerenika Stanka Strupija, 14. srpnja 1927.
- HR-DAOS-871 Hengl Vjekoslav, kut. 14, (pismo) Hengl dr. Ivanu Ribaru, Osijek, 3. listopada 1927.

HRVATSKI LIST: A LOCAL NEWSPAPER AS A KEY TO POLITICAL POWER

Abstract

This article explores the role played by the Hrvatski list newspaper during 1927 and 1928 in the political landscape of Osijek. Hrvatski list, the local political mouthpiece of the Croatian Union party, had by the year 1927 already become the most widely read and informative newspaper in Osijek. It was simultaneously the main channel used by the Croatian Union party in Osijek to rally its voters, and a tool used by the party to keep its lead in a politically heterogeneous city self-government. The political influence of the Hrvatski list newspaper was at its peak during 1927 and 1928. At that time the central government, whose political affiliation was entirely opposed to the Croatian Union party, abolished the city self-government in Osijek in one fell undemocratic swoop, and installed a person from their ranks as the head and governor of the city of Osijek. The aim of this move was the management of Osijek taxpayers' money. The city's governor, supported by Belgrade, intended to direct the city revenue towards the payment of an extremely unfavourable loan. The terms of this loan were to be kept as secret as possible, since its only purpose was to syphon the city's money. However, the information on loan negotiations was leaked, and the overthrown mayor alongside his colleagues from the party made them public through the pages of Hrvatski list newspaper and persisted in alerting the citizens of Osijek. This way they exerted pressure on the governor and his loan negotiations, which eventually resulted in his withdrawal. Consequently, Osijek avoided gross material damage and pro-Croatian political forces asserted their positions successfully.

The bulk of the material for this research consists of the Hrvatski list newspaper and archival sources from the City Government's fund as well as the personal fund of the former mayor (V. Hengl), which were analysed and compared. The research is, however, conceived to primarily follow a series of newspaper articles on the reign of the governor during the self-governing interregnum in Osijek. Thus, it provides an idea of what an Osijek taxpayer could find in the Hrvatski list newspaper on how their money was being spent and which political option was behind it.

Keywords: Hrvatski list newspaper, Osijek, 1920's, political pressure, city loan